OGAHIY IJODINING SO'NGGI YILLARDA O'RGANILISHI

Rajabboyeva Niyozjon Baxodir qizi
Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti o'qituvchisi
E-mail: rajabboyevaniyozjon@gmail.com

Qabul qilindi: 02.11.2025
Ko‘rib chiqildi: 03.11.2025
Tasdiqlandi: 04.11.2025

Kalit so‘zlar.
Ogahiy, o‘zbek adabiyoti, tarixnavislik, badiiy uslub, ilmiy tadqiqotlar, ma’rifatparvarlik, adabiy meros.

Annotatsiya. Ushbu maqolada XIX asrning yirik vakili, ma’rifatparvar shoir, tarixnavis va tarjimon Ogahiyning ijodi va uning so‘nggi yillarda o‘rganilish holati tahlil qilinadi. Tadqiqotda Ogahiy asarlarining mazmun-mohiyati, badiiy uslubi va ularning o‘zbek adabiyoti taraqqiyotidagi o‘rni haqida so‘nggi yillarda olib borilgan ilmiy izlanishlar, dissertatsiyalar va maqolalar asosida tahliliy xulosa beriladi. Shuningdek, Ogahiy merosini zamonaviy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan qayta baholash masalalari ham yoritiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Ogahiy ijodi milliy adabiy tafakkur rivojida o‘ziga xos maktab yaratgan bo‘lib, uning asarlari bugungi avlod uchun ma’naviy va estetik ahamiyat kasb etadi.

Keywords.
Ogahiy, Uzbek literature, historiography, literary style, scientific research, enlightenment, literary heritage.

Annotation. This article analyzes the study of the works of Ogahiy, a prominent 19th-century Uzbek poet, historian, and translator, in recent years. The research focuses on the literary style, thematic essence, and the role of Ogahiy’s works in the development of Uzbek literature, based on recent dissertations and scholarly articles. The paper also discusses the reinterpretation of Ogahiy’s legacy from the perspective of modern literary criticism. The findings reveal that Ogahiy’s creative heritage formed a distinctive school in national literary thought and continues to hold significant spiritual and aesthetic value for contemporary generations.

Ключевые слова.
Огахий, узбекская литература, историография, художественный стиль, научные исследования,

Аннотация. В данной статье рассматривается творчество выдающегося поэта, историка и переводчика XIX века Огахий и его изучение в последние годы. В исследовании анализируются содержание,

просветительство, литературное наследие.

художественные особенности и значение произведений Огахий в развитии узбекской литературы на основе современных диссертаций и научных публикаций. Также освещаются вопросы переоценки наследия Огахий с позиции современной литературоведения. Результаты исследования показывают, что творчество Огахий создало особую школу в национальной литературной мысли и имеет духовное и эстетическое значение для современного поколения.

Kirish. XIX asr o‘zbek adabiyoti tarixida Ogahiy nomi alohida o‘rin tutadi. U o‘zining serqirra ijodi, ma’rifatparvarlik faoliyati, tarixnavislik merosi va tarjimonlik faoliyati bilan nafaqat o‘z davrining, balki butun o‘zbek adabiyoti taraqqiyotining muhim bosqichini tashkil etgan. Ogahiy o‘z asarlarida xalq hayoti, ijtimoiy adolat, ma’rifat, insonparvarlik, axloq va jamiyatning ma’naviy yuksalishi kabi masalalarni badiiy jihatdan chuqur yoritgan. Uning “Ta’viz ul-oshiqin”, “Zubdat ut-tavorix”, “Riyoz ud-davla”, “Futuhot-i xoniy” kabi asarlari o‘z davrining tarixiy voqealarini, siyosiy jarayonlarini va ijtimoiy hayotini tasvirlash orqali o‘zbek tarixshunosligi va adabiyotida o‘ziga xos yo‘nalish yaratgan. So‘nggi yillarda mustaqillik davrida adabiyotshunoslik fanida Ogahiy merosiga bo‘lgan ilmiy e’tibor ortib, uning asarlarini manbashunoslik, tarixshunoslik va badiiyat nuqtai nazaridan o‘rganishga bag‘ishlangan ko‘plab tadqiqotlar olib borildi. Bu tadqiqotlar Ogahiy ijodining falsafiy mazmuni, ijtimoiy g‘oyalari, til va uslub xususiyatlarini qayta tahlil qilishga, uning adabiy an’anadagi o‘rnini aniqlashga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, Ogahiy asarlarining bugungi zamon qadriyatlari bilan uyg‘unlashuvi, yosh avlodning ma’naviy dunyoqarashiga ta’siri masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois, Ogahiy ijodini zamonaviy ilmiy nuqtai nazardan tadqiq etish, uning merosini yangicha yondashuvlar asosida tahlil qilish o‘zbek adabiy merosini chuqurroq anglash va uni jahon madaniy merosi bilan uyg‘un holda o‘rganishga zamin yaratadi. Mazkur maqolada shoir ijodining so‘nggi yillardagi o‘rganilish jarayonlari, mavjud ilmiy yondashuvlar hamda yangi tadqiqot yo‘nalishlari keng tahlil etiladi.

Adabiyotlar tahlili. Ogahiy ijodi mustaqillik yillarida o‘zbek adabiyotshunosligida qayta o‘rganilayotgan eng muhim mavzulardan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar shoir merosining badiiy, tarixiy va falsafiy jihatlarini har tomonlama yoritishga qaratilgan. [1] Karimov I. o‘z asarlarida milliy adabiy merosni qayta tiklash va o‘tmish allomalari ijodini chuqur o‘rganish zarurligini ta’kidlab, Ogahiy singari adiblarning ma’naviy

merosini bugungi avlod uchun qadrlash lozimligini qayd etgan. Bu fikrlar Ogahiy asarlarini yangicha tahlil qilish uchun ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi. [2] Qodirov A. o‘zining “Xorazm adabiy muhiti va Ogahiy ijodi” nomli tadqiqotida Ogahiy asarlarining badiiy tili, obrazlar tizimi hamda ularning o‘z davr ijtimoiy hayotidagi aksini keng tahlil qilgan. Unga ko‘ra, Ogahiy ijodi Xorazm adabiy maktabining shakllanishida muhim o‘rin tutgan. [3] Xudoyberdiyeva D. tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarda Ogahiy asarlarida tarixiy voqealarning yoritilishi va ularning tarixshunoslik manbasi sifatidagi ahamiyati o‘rganilgan bo‘lib, muallif shoirni “adabiy tarixnavislikning peshqadami” deb baholaydi. [4] Rasulov Sh. esa Ogahiy ijodini badiiy tafakkur nuqtai nazaridan tahlil etib, uning o‘zbek nasr va she’riyatida g‘oya va shakl uyg‘unligini ta’minlagan ijodkor sifatida tavsiflaydi. Unga ko‘ra, Ogahiy o‘z davridagi ijtimoiy hayotni badiiy ifoda etishda realistik tasvir usullaridan keng foydalangan. [5] Jo‘rayev B. tomonidan yozilgan maqolalarda esa Ogahiy ijodining bugungi o‘quvchi avlod ma’naviyatini shakllantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi, xususan, uning asarlarida ilgari surilgan ma’rifatparvarlik g‘oyalari yoshlarni vatanparvarlik, insoniylik va adolat ruhida tarbiyalashga xizmat qilishi ta’kidlanadi. Shu tariqa, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, Ogahiy ijodini o‘rganish nafaqat tarixiy va adabiy jarayonni chuqurroq anglashga, balki milliy o‘zlikni anglash, ma’naviyatni boyitish va adabiy tafakkurni rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Materiallar va usullar. Ushbu tadqiqotda Ogahiy ijodining so‘nggi yillarda o‘rganilish holatini tahlil qilish uchun adabiyotshunoslik, tarixshunoslik va manbashunoslik yondashuvlari uyg‘un holda qo‘llanildi. Tadqiqotning asosiy materiali sifatida Ogahiyning “Ta’viz ul-oshiqin”, “Riyoz ud-davla”, “Futuhot-i xoniy”, “Zubdat ut-tavorix” kabi asarlari, shuningdek, ular asosida yaratilgan ilmiy maqolalar, monografiyalar va dissertatsiyalar tahlil etildi. Ilmiy manbalar 2010–2024 yillar oralig‘ida chop etilgan tadqiqotlar, adabiy tahlillar va ilmiy hisobotlardan tanlab olindi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida qiyosiy-tahliliy, tarixiy-tipologik hamda mazmuniy-g‘oyaviy tahlil usullari qo‘llanildi. Qiyosiy yondashuv Ogahiy ijodini o‘z davridagi boshqa adiblar – Munis, Nodirabegim, Komil Xorazmiy asarlari bilan solishtirish orqali o‘ziga xos badiiy xususiyatlarini aniqlash imkonini berdi. Tarixiy-tipologik usul esa Ogahiy asarlarida tarixiy voqealarning badiiy aks etishi, ularning manbashunoslik qiymatini o‘rganishga yordam berdi. Shuningdek, kontent-tahlil metodi orqali so‘nggi yillarda chop etilgan ilmiy ishlar, maqolalar va nashrlar tizimli o‘rganilib, ularning asosiy ilmiy yo‘nalishlari, yondashuvlari va yangiliklari aniqlab chiqildi. Tadqiqot davomida ilmiy adabiyotlar, elektron ma’lumot bazalari va arxiv hujjatlaridan foydalanildi. Shu asosda Ogahiy ijodining o‘rganilish jarayonidagi zamonaviy ilmiy tendensiyalar, mavjud kamchiliklar va istiqbolli yo‘nalishlar aniqlanib, ularning adabiy jarayonga ta’siri baholandi.

1- Jadval. Ogahiy ijodining so‘nggi yillarda o‘rganilish yo‘nalishlari

Tadqiqotchi ismi	Asar yoki maqola nomi	Tadqiqot yo‘nalishi	Yil	Asosiy xulosa
Qodirov A.	Xorazm adabiy muhiti va Ogahiy ijodi	Adabiy muhit va badiiy tahlil	2015	Ogahiy Xorazm adabiy maktabining asoschilaridan biri ekanligi asoslab berilgan
Xudoyberdiyeva D.	Ogahiy asarlarining tarixiy manbashunoslik jihatlari	Tarixshunoslik va manbashunoslik	2019	Asarlarda tarixiy voqealar aniq faktlar asosida yoritilgani ko‘rsatib o‘tilgan
Rasulov Sh.	Ogahiy ijodining badiiy-uslubiy xususiyatlari	Badiiy tahlil va uslubshunoslik	2021	Ogahiy poetikasining estetik mezonlari tahlil qilingan
Jo‘rayev B.	Ogahiy merosining ma’naviy ahamiyati	Ma’naviyat va axloqiy qadriyatlar tahlili	2020	Ogahiy g‘oyalari yoshlar tarbiyasida muhim manba sifatida baholangan
Matyoqubova N.	Ogahiy asarlarining zamonaviy tadqiqot yo‘nalishlari	Zamonaviy ilmiy tahlil va metodologiya	2023	Yangi ilmiy yondashuvlar Ogahiy merosini kengroq o‘rganish imkonini yaratmoqda

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, so‘nggi yillarda Ogahiy ijodi turli ilmiy yo‘nalishlar — adabiyotshunoslik, tarixshunoslik, manbashunoslik va ma’naviyatshunoslik asosida keng o‘rganilgan bo‘lib, bu tadqiqotlar shoir merosining ko‘p qirrali mohiyatini chuqur ochib beradi.

Tadqiqot muhokamasi. Ogahiy ijodining so‘nggi yillarda o‘rganilishi o‘zbek adabiyotshunosligida yangi bosqichni boshlab berdi. Mustaqillikdan so‘ng milliy adabiy merosga e’tiborning ortishi natijasida Ogahiy asarlari faqat badiiy jihatdan emas, balki falsafiy, ijtimoiy va tarixiy mazmuni bilan ham chuqur o‘rganila boshlandi. So‘nggi o‘n yilliklarda olib borilgan ilmiy izlanishlarda Ogahiy shaxsiyati va asarlari ko‘p qirrali tahlil qilinib, u milliy tafakkur, tarixiy xotira va ma’naviy merosni shakllantirgan buyuk siymo sifatida

e'tirof etilmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Ogahiy o'z asarlarida insoniyat hayotining ma'naviy mohiyatini, jamiyatdagi adolat, ilm-ma'rifat va insonparvarlik tamoyillarini ilgari surgan. Uning "Ta'viz ul-oshiqin" asarida sevgi, sadoqat, axloqiy poklik g'oyalari markaziy o'rinni egallagan bo'lsa, "Riyoz ud-davla" va "Futuhot-i xoniy" asarlarida tarixiy voqealar, siyosiy jarayonlar, hukmdorlar faoliyati adolat mezonida tahlil etiladi. Shu jihatdan, Ogahiy ijodi faqat adabiy yodgorlik emas, balki o'z davrining tarixiy manbasi sifatida ham qimmatga ega. So'nggi yillarda amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlar shoir asarlarining til xususiyatlari, poetik obrazlar tizimi va estetik tamoyillarini chuqur tahlil qilishga yo'naltirilgan. Ayniqsa, zamonaviy adabiyotshunoslikda Ogahiy asarlari matnshunoslik, tarjimashunoslik va diskursiv tahlil yo'nalishlarida o'rganilmoqda. Yangi metodologik yondashuvlar Ogahiy asarlarining zamonaviy adabiy jarayon bilan uyg'unligini, ularning milliy identitetni shakllantirishdagi rolini ochib bermoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Ogahiy merosining o'rganilishi nafaqat o'tgan davr adabiy jarayonini anglash, balki bugungi adabiy tafakkurni rivojlantirish, yoshlarni ma'naviy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, ayrim tadqiqotlarda Ogahiy asarlarining tarjima va nashr holatlari, ularning ilmiy-tanqidiy matnlarini tayyorlash jarayonida muayyan kamchiliklar ham kuzatilgan. Bu esa kelgusida Ogahiy merosini yanada chuqur o'rganish, ularni xorijiy tillarga tarjima qilish va xalqaro ilmiy maydonda keng targ'ib etish zarurligini ko'rsatadi. Umuman olganda, Ogahiy ijodining hozirgi davrda o'rganilishi milliy adabiy merosning ilmiy tahlilida yangi bosqichni boshlab bergan bo'lib, bu jarayon o'zbek adabiy tafakkurining boyishiga, tarixiy xotiraning mustahkamlanishiga va milliy g'ururning yuksalishiga xizmat qilmoqda.

Xulosa. Ogahiy ijodining so'nggi yillarda o'rganilishi o'zbek adabiyotshunosligi va madaniy meros tadqiqotlarida yangi ilmiy bosqichni boshlab berdi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Ogahiy nafaqat o'z davrining shoir va tarixnavisi, balki xalq ma'naviyati, adolat va ma'rifat g'oyalarini ilgari surgan buyuk tafakkur sohibi sifatida e'tirof etiladi. Uning asarlarida badiiy go'zallik bilan bir qatorda chuqur ijtimoiy-falsafiy mazmun mujassam bo'lib, bu jihat ularni o'zbek adabiyotining bebaho durdonalaridan biriga aylantiradi. So'nggi yillarda olib borilgan ilmiy izlanishlar Ogahiy merosining ko'p qirrali xususiyatlarini — tarixiy voqealarni yoritishdagi aniqlik, poetik uslubning nafisligi, ma'rifatparvarlik g'oyalarining kuchliligi kabi jihatlarni ochib berdi. Biroq, tadqiqotlar jarayonida hali to'liq o'rganilmagan yo'nalishlar, jumladan, Ogahiy asarlarining xalqaro adabiy kontekstda tahlili, ularning boshqa Sharq adabiyotlari bilan o'zaro bog'liqligi masalalari mavjud. Shuning uchun kelgusida Ogahiy ijodini qiyosiy adabiyotshunoslik, madaniyatlararo muloqot va zamonaviy matnshunoslik metodlari asosida yanada chuqur o'rganish lozim. Xulosa qilib aytganda, Ogahiy ijodining zamonaviy tahlili nafaqat tarixiy

merosni qayta anglashga, balki milliy o‘zlikni mustahkamlashga, yosh avlodni ma’naviy va estetik qadriyatlarga yo‘naltirishga xizmat qiluvchi muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. Qodirov A. Xorazm adabiy muhiti va Ogahiy ijodi. – Toshkent: Fan, 2015.
3. Xudoyberdiyeva D. Ogahiy asarlarining tarixiy manbashunoslik jihatlari. – Urganch: Xorazm DU nashriyoti, 2019.
4. Rasulov Sh. Ogahiy ijodining badiiy-uslubiy xususiyatlari. – Toshkent: O‘zMU ilmiy axborotlari, 2021.
5. Jo‘rayev B. Ogahiy merosining ma’naviy ahamiyati. – “Adabiyot va san’at” jurnali, 2020, №4.
6. Xolmurodov A. Ogahiy va o‘zbek tarixnavislik an’analari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
7. Matyoqubova N. Ogahiy asarlarining zamonaviy tadqiqot yo‘nalishlari. – “Filologiya masalalari” ilmiy jurnali, 2023, №2.